

۴۴۸۸۱
۲۰۰۶۵۶۳

اسلام و حقوق بشر

تألیف:

دکتر عایر رضا ابراهیمی

استاد، دانشگاه قم

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه : ابراهیمی، علیرضا،
 عنوان و نام پدیدآور : اسلام و حقوق بشر/تالیف علیرضا ابراهیمی.
 مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری : ۱۶۸ ص: نمودار.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۹۳-۸
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه.
 موضوع : حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 موضوع : Human rights -- Religious aspects -- Islam
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ الف ۲/الف ۲۳۰/۱ BP
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۸۳۴
 شماره کتبشناسی ملی : ۵۴۶۴۶۳۸

هرگونه تکثیر کاملاً اقسیمی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
 هرگونه تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

اسلام و حقوق بشر

تألیف: دکتر علیرضا ابراهیمی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۷ قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ - منحصراً «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۹۳-۸

ISBN 978-600-193-993-8

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۴۳۳۸۶

فروشگاه مرکزی: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com

E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

۷.....	مقدمه
۱۱.....	فصل اول: تعریف، مبانی و مفهوم حق
۱۳.....	گفتار اول: تحلیل مفهوم حق
۱۴.....	مبحث اول: حق، تکلیف و تعهد
۱۶.....	مبحث دوم: حقوق فردی در اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر
۱۶.....	بند اول: منشأ حقوق
۱۸.....	بند دوم: تحلیل حقوق فردی در اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر
۲۶.....	گفتار دوم: کرامت انسان، بعنوان مبنای حقوق بشر
۲۶.....	مبحث اول: مفهوم کرامت انسانی در اسلام و حقوق بشر بین‌المللی
۳۰.....	مبحث دوم: انواع کرامت انسانی
۳۹.....	فصل دوم: جایگاه حقوقی آزادی در اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر
۳۹.....	گفتار اول: مفهوم و انواع آزادی در اسلام و حقوق بشر بین‌المللی
۳۹.....	مبحث اول: مفهوم آزادی در اسلام و حقوق بشر بین‌المللی
۴۴.....	مبحث دوم: انواع آزادی‌ها در متون دینی و موازین بین‌المللی حقوق بشر
۵۵.....	گفتار دوم: آزادی‌های عمومی
۵۵.....	مبحث اول: مفهوم آزادی‌های عمومی در نظام بین‌المللی حقوق بشر
۵۸.....	بند اول: مفهوم شهروندی در اسلام و حقوق بشر بین‌المللی
۶۱.....	بند دوم: رابطه شهروندان و دولت
۶۲.....	مبحث دوم: نظم عمومی و محدودیت‌های آزادی
۶۷.....	فصل سوم: بررسی اصل برابری در اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر
۶۷.....	گفتار اول: برابری در متون دینی و نظام بین‌المللی حقوق بشر
۶۸.....	مبحث اول: برابری شهروندان
۷۲.....	مبحث دوم: برابری حقوق مدنی و کیفری
۷۲.....	بند اول: حقوق مدنی
۷۴.....	بند دوم: حقوق کیفری
۸۲.....	گفتار دوم: آثار اصل برابری در اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر
۸۲.....	مبحث اول: برابری و اقلیت‌ها
۸۶.....	مبحث دوم: جنسیت و نقش آن در برابری

فصل چهارم: ماهیت عدالت در اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر	۱۰۳
گفتار اول: مفهوم و مبنای عدالت	۱۰۴
مبحث اول: مفهوم عدالت	۱۰۴
مبحث دوم: مبنای عدالت	۱۱۱
گفتار دوم: آثار و انواع عدالت	۱۲۹
مبحث اول: آثار عدالت	۱۲۹
مبحث دوم: انواع عدالت	۱۴۲
نتیجه‌گیری	۱۴۵
منابع	۱۵۳
ضمیمه	۱۶۸

مقدمه

مطالعه تطبیقی

دانش مدیریت به دلیل اهمیت مطالعه تطبیقی، بر «مدیریت تطبیقی»^۱ تأکید دارند. برخی مدیریت تطبیقی را مفهوماً به معنای «مدیریت بین فرهنگی»^۲ می‌دانند. برخی مطالعه تطبیقی را «بررسی مقایسه‌ای» می‌دانند؛ درحالی‌که مفاهیم اصلی و سازنده مطالعه تطبیقی، شناخت یک پدیده یا دیدگاه - که هدف مطالعه تطبیقی است - و نیز فهم و «تبیین مواضع اخلاقی»^۳ مورد اتفاق است.

وجود نقطه اشتراک روش‌شناسی در یکی از ابعاد مانند مسئله، مبنا، لوازم روی آورد، فرضیه، نظریه و بستر معرفتی، دو دیدگاه را قابل مطالعه تطبیقی می‌کند. به نظر می‌رسد برای مطالعه تطبیقی افزون بر تعریف مسئله اصلی و پرسش‌های فرعی باید به تحدید دامنه تطبیق، استقصای حداکثری وجوه و موارد تمایز و تشابه، عبور از موارد تشابه و تفاوت ظاهری به مواضع اختلافی و مورد اتفاق واقعی و سرانجام به تبیین مواضع مورد اختلاف و اتفاق پرداخت.

وقتی دیدگاه دو متفکر یا دو مشرب فکری و یا دو نظام حقوقی باهم تطبیق می‌شوند، باید تفاوت و تشابه بین آراء، مبانی، لوازم و بسترهای معرفتی پیشینه تاریخی، فرضیه، زبان و روش را استقصا کرد.

یکی از خطاهای رایج در مطالعات تطبیقی، توقف در مرحله مطالعه تاریخی است. تنها به دست آوردن فهرست تفاوت و تشابه دو امر، هدف تحقیق تطبیقی نیست، بلکه توقف در مطالعه تاریخی و تشابه ظاهری، فریبنده است و چه‌بسا در بُن تشابه ظاهری، تفاوت واقعی باشد و در بطن تفاوت ظاهری، همسانی واقعی وجود داشته باشد.

حقوق بشر مفهومی فرا تأسیسی است. کشورهای اسلامی به‌عنوان اعضای جامعه

1. Comparative study.

۲. راگونات، مدیریت تطبیقی، ترجمه عباس منوریان - تهران دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۷.

۳. قراملکی، احدفرامرزی، روش‌شناسی مطالعات دینی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۰ ص ۲۵۱.

بین‌المللی در زمینه حمایت از حقوق بشر دارای مبانی، راهکارها و اصول و قواعدی هستند که شهروندان را مکلف می‌سازد از دستورهای الهی پیروی کنند. برخی اندیشمندان حقوقی قائل‌اند که می‌باید چارچوب و حوزه مطالعات دینی را در رفتارهای فردی خلاصه نمود و امور عینی و اجتماعی را از حوزه الهیات و دین جدا ساخت. آنان بر این اساس می‌گویند حقوق بشر دارای نُرْم‌ها و اصول ثابت معینی است که با فضای حقوق و تکلیف جمع‌پذیر نیست. به‌راستی دینی که می‌خواهد پرسش‌های بشر را پاسخ گوید و نیازهای فردی و اجتماعی را برآورد، چگونه می‌تواند قواعد و هنجارهای تخطی‌ناپذیر خود را با اصول و قواعد حقوقی و جهان‌شمول بشر جمع کند؟

استناد به آیات و احادیث در کنار مستندات عقلی برای تبیین صحیح مبانی دینی و اسلامی در تحقیق، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ چنان که تکیه بر اسناد بین‌المللی نظیر ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری و منابع صوری حقوق بین‌الملل نیز خودنمایی می‌کند.

هر گزاره بر مجموعه‌ای از گزاره‌های پایه و مفاهیم بنیادی استوار است. تأمل در هر یک از مبادی تصویری و تمدنی، برای فهم عمیق‌تر نظریه است که گاه مبادی به صراحت مورد اشاره می‌باشد. از این رو ضرورت‌بندی پژوهش حاضر براساس مبانی حقوق بشر ازجمله حق، آزادی، برابری و عدالت صورت گرفته و گاه مبانی معرفتی، مصرح نیستند و با تأمل روشمند قابل درک‌اند. به همین روی، منابع واقعی حقوق مانند فرهنگ، آداب، رسوم، عرف‌ها، هنجارهای اجتماعی و تمدن اسلامی در کنار سایر تمدن‌ها در شکل‌گیری و توسعه مبانی حقوق بشر بین‌المللی، توجه شده است. آنچه در این پژوهش، برای مقایسه عملکرد کشورهای اسلامی و غیراسلامی به‌ویژه کشورهای اروپایی در قبال کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان صورت گرفته، برای نمایان ساختن همین تفاوت در منابع واقعی است. از سوی دیگر، نگاهی به مسئله تکالیف الهی در رابطه با تکلیف‌محورانه انسان و خدا با آنچه به‌عنوان حق در مقابل تعهد ذکر می‌شود، برای روشن‌تر شدن این مهم صورت گرفته است.

نظام حقوقی اسلامی با تکیه بر منابع اصیل و معتبر در پی تبیین دقیق مواضع دینی از پدیده‌های مورد مطالعه است، از این رو سعی می‌نماید هر آنچه مربوط به حوزه «حقوق بشر» است، با تکیه بر ادله عقلی و نقلی بکاود.

از سوی دیگر، نظام حقوق بین‌الملل با توجه به منابع صوری مذکور در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، می‌کوشد برای تنظیم درست روابط حقوقی اعضای

جامعه بین‌المللی،^۱ به پدیده‌های حقوقی بپردازد. عرصه حقوق اساسی بشر - که زیربنای پروژه تحقیقاتی حاضر و مصداق بارزی از تطبیق نظام حقوقی اسلامی و سایر نظام‌های حقوقی است - پل مستحکمی است برای ارتباط مطالعات میان‌رشته‌ای علوم اسلامی و حقوق بین‌الملل. از این رو، نگارنده کوشیده است در قلمرو مطالعات حقوق بشری از دیدگاه اسلامی و بین‌المللی، با تکیه بر استفادهٔ روشمند از منابع خاص هر دو نظام حقوقی، به‌صورت مستدل و تحلیلی در فصول متعدد منابع را مورد توجه قرار دهد.

پرسش اصلی پژوهش

آیا می‌توان حقوق بشر در اسلام با مبانی حقوق بشر بین‌المللی سازگار است؟

پرسش‌های فرعی

۱. آیا ماهیت بنیادین حق، برابری، عدالت و آزادی در قلمرو مطالعات دینی و نیز نظام بین‌المللی همانند یکسانی دارند؟

۲. آیا اندیشه دینی نوین، پاسخگویی به نیازهای امروزی نظام بین‌المللی را دارد؟

۳. نقش زمان و مکان و تابه به مقتضیات بین‌المللی در صدور احکام شرعی و اجتهاد شیعی چگونه است؟

منادیان حقوق بشر از دیدگاهی دینی - اسلامی، از شناسایی و تضمین حقوقی سخن می‌گویند که الزاماً در منابع صوری حقوق بشر دیده نمی‌شود. در قلمرو مطالعات دینی، برخی صاحب‌نظران به مبانی خدامحوری و نیز انسان‌محوری حقوق بشر، از دیدگاهی کلامی نگریسته‌اند. از سوی دیگر برخی دیگر نیز با دیدگاهی حقوقی، به تثبیت مبانی بین‌المللی حقوق بشر در منابع نظام حقوقی اسلام توجه کرده‌اند. وجود تفاوت میان دیدگاه‌ها در این قلمرو، ضرورت تحقیق حاضر را به‌خوبی روشن می‌سازد؛ تا جایی که ضرورت «مطالعه تطبیقی مبانی حقوق بشر در اسلام و حقوق بین‌الملل» را در خور تدوین اثر ای در مقطع دکتری یافتیم.

نگارنده ضمن شناخت اهمیت موضوع با بررسی بسیار برآن شدم تا بدین مهم بپردازم. گستردگی موضوعات و گوناگونی مسائل مربوط به حقوق بشر به گونه‌ای بود که ما را با این پرسش روبه‌رو کرد «این دریای وسیع را چگونه می‌توان با مبانی دینی مطالعه تطبیقی نمود؟»

به همین دلیل سعی فراوان نمودیم تا از دیدگاه اسلامی به نظریه دینی و آنچه در اندیشه دینی مطرح است توجه کنیم نه آنچه را که الزاماً کشورهای اسلامی اقدام می‌نمایند. از سوی دیگر از میان اندیشه کارشناسان و مذاهب مختلف اسلامی سعی و

تلاش ما در این تحقیق به تبیین اندیشه شیعی و تکیه بر کتب اربعه و نظر مشهور فقهاء امامیه بوده است.

بنابراین در فصول چهارگانه به ترتیب حق و حقوق فردی و آزادیهای عمومی، برابری و عدالت را از دیدگاه اسلامی و نظام بین‌المللی معاصر مورد مطالعه قرار دادیم.

در این تحقیق، از روش مطالعه‌ای توصیفی - تحلیلی استفاده شده است.

در آخر بر خود لازم می‌دانم از استادان محترم دانشکده حقوق حضرت آیه الله دکتر سید مصطفی محقق داماد، دکتر رضا اسلامی و دکتر حمید رضا نیک بخت که از محضرشان در تدوین این اثر بهره گرفته‌ام تقدیر و تشکر نمایم همچنین از جناب آقای دکتر سید عباس حسینی نیک مدیر محترم انتشارات حقوقی مجد تقدیر و تشکر می‌نمایم.

www.ketab.ir